

RECENZE A REFERÁTY

Milan Machovec (ed.), *Problém tolerance v dějinách a perspektivě*, Academia Praha 1995, 280 str.

K „Roku tolerance 1995“ vychází nadmíru potřebná kniha. Jde o sborník, původně motivovaný 200. výročím „tolerančního patentu“ Josefa II. (1781) a mající své zázemí v disentu. Text je rozčleněn do čtyř funkčních a tematických bloků. Zarámován je úvodem a závěrem M. Machovce. Po jeho „josefinském“ úvodu následují 3 příspěvky k toleranční problematice založené na materiálu z Íránu (O. Klíma), Číny (Z. Fišer) a Indie (J. Vacek). Další blok 9 příspěvků, až na první dva pojaté evropsky (J. B. Čapek, M. Pojar), kotví víceméně v tématice vycházející z českého materiálu. J. Mezník si všímá specifických rysů tolerance na Moravě, S. Sousedík porovnává dvě řešení rekatolizace po 1620, dva příspěvky se orientují na „josefinské osvícenství“ (F. Šamalík a M. Šimsová), tři další příspěvky si v různých přesazích všímají především 19. století u nás v klimatu nacionalismu (J. Šimsa, M. Otáhal a P. Pithart). Závěrečný tematický blok je pojat víceméně filosoficky. (Autory těchto 6 příspěvků jsou B. Komárková, R. Malý, O. Mádr, R. Palouš, P. Přihoda a M. Machovec.)

Nelze v krátké informaci poreferovat o všech těch zatím jen letmo zmíněných statích (celkem jde o 19 příspěvků). Lze ale s klidným svědomím globálně tvrdit, že sborník jako celek je nesporně obohacením, šíří záběru i fundovanou hloubkou; zároveň též jak historickým materiálem, tak také nejedním pozoruhodným tvrzením, ať už v rovině historické, náboženské nebo filosofické. (Drobné chyby padají zřejmě na vrub původním „samizdatovým“ okolnostem vzniku textů. Tři autoři citují anglicky Lockův „Dopis o snášenlivosti“, pokaždé jinak nepřesně; viz str. 43, 44–5, 91. Mj. anglicky mělo znít „toleration“, a ne „tolerance“; „1685“ je datum práce na latinském rukopisu díla, jež vyšlo anonymně latinsky a anglicky r. 1689 atd. V textu na str. 101 mělo být „essentially Austrian“, ap.) Nepřehlédnutelná je zásluha editora, prof. Machovce, na tom, že sborník jako celek působí jako dílo „z jednoho kusu“. Seřazení jednotlivých příspěvků má věcně svůj řád a je nanejvýš příhodné.

Většine těchto příspěvků je společná neotřelost pohledu a nejednou rozhodně netradiční závěry. Všimneme si aspoň některých. Na Machovcův úvodní, citlivý a pronikavý portrét Josefa II. je účelné navázat Šamalíkovou analýzou „revoluce shora“, jež analyzuje míru i účel Josefova „obrazoborectví“. Mikrosonda do tzv. prosetínských událostí od M. Šimsově obohacuje pohled na klima kolem tolerančních josefinských výnosů „zdola“. Samotný koncept tolerance se běžně spojuje s reformací. Její vývoj na osmi teritoriálně odlišených „vzorcích“ hutně pro 16. a 17. stol. uvedl M. Pojar. (Pasáž o „českých zemích“ rozhodně propojit s Mezníkovým materiálem „z Moravy“. Právě na osudech novokřtěnců by se mohla výrazně doložit překvapivá a ještě ne dost doceněná „míra tolerance na Moravě“.) Rozhodně by nemělo zůstat stranou pozornosti Sousedíkem exponované dvojí řešení rekatolizace po 1620, jak je ilustrováno na pozadí dogmatické intolerance tolerancí občanskou (navrhovanou církevními kruhy v Praze), zásadně odmítanou ze strany císařského dvora ve Vídni. — M. Otáhal svou stať nazval „Spor české filozofie a českého nacionalismu“ jako spor o předpoklady tolerance“. Všímá si v ní „provincialismu“ a „přízemního praktikismu“ českého prostředí 19. století, v němž byly obavy, že filosofie „není schopna...plnit národní úkol“ (str. 150). P. Pithart na rozšířeném časovém horizontu (zhruba od 1627 do 1921) poukázal „na propadnutí nacionalismu-po náboženském zhostejnění“ (str. 191). (Oba tyto autory svérázně v propojení na vývoj Havlíčka k toleranci doplnil J. Šimsa.)

Čtvrtý „blok“ (nadepsaný jen jako „kapitola“) je věnován víceméně politické filosofii. Zde B. Komárková píše, že „úcta k pravdě vede i k úctě pro její odlišné pochopení u druhého a zakládá toleranci“ (str. 201). R. Malý sleduje doktrínu tolerance v pojetí papeže Jana Pavla II. a načrtá její tradici hned od 4. století (se zdůrazněním morální ofenzivy katolicismu, spojované s Pavlem VI.), přičemž u současného pontifikáta v Římě vyzdvihuje jím hlášený požadavek „prvenství etiky nad technikou“ (str. 215). Nato bezprostředně navazuje stať nadepsaná „Tolerance v kontextu etiky“ (O. Mádr). Refrémem tohoto teoreticky založeného příspěvku je myšlenka: „Dnešní tendence k jednotě v mnohosti vyjadřuje touhu po odpovědné pluralitě.“ (Str. 238, podtrž. O. M.) Ve svých „poznámkách“ R. Palouš zdůrazňuje, jak respektem k druhému potenciálně se vytváří u druhého orientace „k základu této vlastní ústupnosti: k otevřenosti věci samé“ (str. 244). V krátké reflexi načrtá trojúhelník „O toleranci, hostejnosti a lásce“ P. Přihoda. Následuje závěrečný příspěvek M. Machovce, „K filozofickým základům tolerance“. Vymezuje jak toleranci, tak intoleranci, spolu s variantami (fanatismus jako „zvrácený entuziasmus“, str. 254), nastoluje „zdravou identifikaci s nadosobním ideálem“ (str. 255), varuje před chorobnou potřebou nenávisti a před liberalismem (pojatým „jako cesta sebezničení lidstva“, str. 260), ale i před ekokatastrofou nebo před relativitou domnělých jistot. Říká, že „základem intolerantních postupů nikdy není racionálno“ (str. 264). Toleranci chápe jako „součást životního bojovného úsilí“ (str. 268). Závěrečný mezititulek zní: „Naděje skrze rostoucí strach před zánikem“ (str. 274). Rozhodně si tento nanejvýš aktuální sborník přečtěme! Těch 14 let, které dělí původní vydání v samizdatu od nynějšího v nakl. Academia, textu na svěžesti a podnětnosti nikterak neubralo.

Miloš Dokulil

Geert K e i l , *Kritik des Naturalismus*. W. de Gruyter, Berlin — N. York, 1993, 430 str.

V předmluvě se autor přiznává, že za ten rok a půl po ukončení výchozí disertace, jež se stala podkladem pro knihu, „se stal odvážnějším“. V roce 1991 si ještě kladl otázku, zda je vědomí sebe sama „naturalizovatelné“, v roce 1993 se už podjal otevřené kritiky „naturalismu“. Kniha má kromě úvodu a závěru tři hlavní bloky výkladu. Hned v rámci Úvodu nepochybně zaujme poukaz na paradox mezi antropomorfní interpretací přírody a fyziomorfní autointerpretací člověka.

V prvním bloku jsou tři kapitoly. V 1. kap. jsou uvozeny některé naturalistické strategie (vč. reduktivního a eliminativního materialismu), ve 2. kap. jsou vztaheny k fenoménu řeči, ve 3. kap. je exponován naturalismus „v akci“ (Keil dává do nadpisu „Naturalismus at work“), přičemž konflikty pojmosloví jsou rozloženy do tří paradigmat: vývojově-teoretického, psychologického a kybernetického. Druhý blok má dvě kapitoly a jeho těžiště je v otázce, zda lze obhájit tzv. „dualismus řeči“ (jehož předmětem je problém vztahu mezi duchem a tělem, přičemž tato dvě monolitická univerza nemají být ontologicky absolutizována, aby zůstala zachována jednota přírody). Podle toho, o jaké jde teoretické východisko, mluví se pak o mentalistickém nebo fyzikalistickém diskursu, o řeči jednáni nebo události, případně o intencionalistickém a mechanistickém idiomatu. Třetí blok je věnován analýze dvou základních typů metafor; antropomorfních a fyziomorfních. Ve třech kapitolách Keil podrobně sleduje úskalí naturalismu v této problematice a pokouší se také o teorii metafor (IV–2.2). Na závěr těchto úvah konfrontuje metaforu typu „člověk = stroj“ s vyvstávším problémem teleologie, a naopak zkoumá úskalí metafory „lidský duch = komputer“. Vlastní finále knihy je ve dvou kapitolách. Zdá se, jako by pojem přírody v přírodních vědách odumíral; takže: o jaký „naturalismus“ konceptuálně dnes ještě jde? A v závěrečné kapitole autor cítí, že nemůže ze svých hledisek nechat bez komentáře vymezení kauzality jako „přírozeného vztahu, který platí v přírozeném světě mezi jednotlivými událostmi“ (Strawson), poněvadž přece žádný propter hoc není rozprostráno v tělesně pojatém světě; vztahy, včetně kauzálních, jsou abstraktními entitami, takže jejich „přírozenost“ v odvození od „přírody“ (jako by byla kauzalita jako vztah sémanticky extenzionální) je už od časů Humeových sporná.

Keilova kniha je důkladně zpracovaná a má svou vnitřní „logiku“. Je podložena bohatou literaturou (20 stran bibliografie). Ačkoli jde o tematiku analyzovanou převážně logiky (a tím též